

Eläkkeeseen oikeuttavat ansiot ja eläkkeen perusteena olevan ansion määräytyminen

Suomen työeläkejärjestelmä koostuu useista eri eläkejärjestelmistä, jotka karkeasti voidaan jakaa yksityisen sekä julkisen sektorin palkansaajien eläkejärjestelmiin ja yrittäjien eläkejärjestelmiin. Eläkkeen ja eläkkeen perusteena olevien ansioiden ja tulojen määräytyminen on poikennut eläkejärjestelmittäin toisistaan tuntuvasti ja säännöksiä on muutettu lukuisia kertoja. Muistiossa on rajoitettu kuvaamaan vain päälinjoja puuttumatta esimerkiksi muutosten voimaantulovaiheiden poikkeussäännöksiin.

1 Eläkkeen perusteena olevan ansion määrittäminen työajalta vuosina 1962–2004

Yksityisen sektorin palkansaajien eläkelait (Työntekijäin eläkelaki, TEL ja Lyhytaikaisissa työsuhteissa olevien työntekijäin eläkelaki, LEL) tulivat voimaan vuonna 1962. Julkisen sektorin palkansaajilla oli omat eläkejärjestelynsä jo tätä ennen, mutta yhtenäinen kuntien palveluksessa olevat kattava laki (Kunnallisten viranhaltijain ja työntekijäin eläkelaki, KVTEL) tuli voimaan 1965 ja valtion palveluksessa olevat kattava laki (Valtion eläkelaki, VEL) vuonna 1967. Edellä mainittujen lisäksi niin yksityisellä kuin julkisellakin sektorilla on tai on ollut pienempiä erillisiä palkansaajaryhmiä kattavia eläkejärjestelyjä. Yrittäjiä koskevat eläkelait (Yrittäjien eläkelaki, YEL ja Maatalousyrittäjien eläkelaki, MYEL) tulivat voimaan vuonna 1970.

Alun alkaen yksityisen ja julkisen sektorin palkansaajien eläkejärjestelmissä eläkkeen määräytymisessä oli suuri periaatteellinen ero. Yksityisellä sektorilla (TEL) eläke määräytyi kultakin työsuhteelta erikseen sen viimeisten vuosien ansioiden perusteella, kun julkisella sektorilla eläke määräytyi aidosti loppupalkkatekniikalla eli viimeisen julkisen sektorin työ- tai palvelussuhteen viimeisten vuosien ansioiden perusteella. Myöhemmin myös julkisella siirryttiin ns. vapaakirjatekniikkaan eli määrittämään eläke kultakin työ- tai palvelussuhteelta erikseen (VEL vuonna 1987 ja KVTEL vuonna 1989). Muutoinkin julkisen sektorin eläkelajeja yhdenmukaistettiin yksityisen sektorin TEL -eläkelakia vastaavaksi siten, että 1990-luvun alkupuolelta lähtien eläkkeen määräytyminen on keskeisiltä osiltaan ollut yhdenmukaista yksityisellä ja julkisella sektorilla.

1.1 Eläkkeen perusteena olevan palkan määrittäminen

Ennen eläkkeen perusteena olevan palkan määrittämistä työsuhteelta saadut palkat ja luontoisedut (bruttomääräisinä) sekä myös yrittäjien vuotuiset työtulot tarkistetaan kaikissa eläkejärjestelmissä aktiiviajan indeksillä eläkkeen alkamisvuoden tasoon.

Aktiiviajan indeksi on kaikissa eläkejärjestelmissä sama. Vuosina 1962–1976 aktiiviajan indeksi noudatti palkansaajien ansiotasoindeksiä, vuosina 1977–2004 indeksi määräytyi ansiotasoindeksin ja kuluttajahintaindeksin vuotuismuutosten keskiarvon perusteella ja

SU/Arto Laesvuori
SU/Marjukka Hietaniemi

7.2.2011
20.2.2020 (päivitetty)

vuodesta 2005 alkaen indeksin vuotuismuutos on yhtä suuri kuin kuluttajahintaindeksin muutos lisättynä 80 prosentilla palkansaajien ansiotason reaali muutoksesta.

Seuraavassa eläkepalkan määräämistä on selostettu eläkelaeittain.

1.1.1 TEL

TEL -järjestelmän tullessa voimaan 1962 eläkepalkka määräytyi aluksi työsuhteen päättymisvuoden ja sitä edeltävän kalenterivuoden säännöllisen työansion perusteella lisättynä laskennallisella luontoisetujen arvolla. Asianomaisten vuosien palkat laskettiin yhteen, jaettiin työsuhteen kestoajalla ja kerrottiin 25:llä.

Vuodesta 1966 alkaen eläkepalkkaan vaikuttavien ansioiden kattavuutta laajennettiin, jolloin eläkepalkka perustui veron ennakonpidätyksen alaisen työansion ja luontoisetujen määrään. Muutos tarkoitti, että eläkkeeseen oikeuttaviksi tulivat mm. ylityöpalkat ja -korvaukset sekä muut säännöllisen työansion päälle maksettavat lisät. Työsuhteen päättyessä maksettavia lomakorvauksia ei kuitenkaan luettu eläkkeeseen oikeuttaviin ansioihin.

Vuodesta 1967 alkaen eläkepalkka määrättiin työsuhteen kolmen viimeisen vuoden ansiotasoltaan kahden parhaan vuoden keskimääräisen kuukausiansion perusteella. Keskimääräistä ansiota laskettaessa kuukauteen luettiin aiemmasta poiketen 30 päivää.

Vuonna 1968 eläkepalkan määräytymistä muutettiin siten, että se laskettiin työsuhteen neljän viimeisen vuoden perusteella valitsemalla niistä kaksi ansiotasoltaan parasta vuotta. Eläkepalkka oli ao. vuosien keskimääräinen kuukausiansio.

Vuodesta 1979 alkaen eläkepalkan määräytymistä muutettiin niin, että työsuhteen neljästä viimeisestä vuodesta valittiin kaksi ansiotasoltaan keskimmäistä vuotta, joiden keskimääräistä kuukausiansiota käytettiin työsuhteen eläkepalkkana karttunutta eläkettä määrättäessä.

Vuonna 1996 siirryttiin eläkepalkka laskemaan enintään työsuhteen 10 viimeisen eläketapahtumavuotta tai työsuhteen päättymisvuotta edeltävän vuoden perusteella. Asianomaisten vuosien ansioista eläkepalkkaa laskettaessa voitiin jättää pois enintään kolmasosa sellaisia kalenterivuosia, joiden ansiot olivat alle puolet kaikkien vuosien keskimääräisestä ansiosta. Eläkepalkka oli jäljelle jääneiden kalenterivuosien keskimääräinen kuukausipalkka.

Vuoden 2005 alusta siirryttiin eläkkeenlaskennassa ns. vuositekniikkaan, jossa eläke määräytyy kultakin kalenterivuodelta erikseen. Tarkemmin asiaa on selostettu seuraavassa luvussa.

1.1.2 LEL ja TaEL

Molemmissa järjestelmissä niiden voimaantulosta lähtien eläke on määräytynyt matemaattisesti tarkastellen aktiiviajan indeksillä tarkistetun, koko työuran keskiansion perusteella.

SU/Arto Laesvuori
SU/Marjukka Hietaniemi

7.2.2011
20.2.2020 (päivitetty)

Käytännössä laskenta on tapahtunut siten, että ao. lain piirissä eri vuosina ansaitut palkat on aktiiviajan indeksillä tarkistettu eläkkeen alkamisvuoden tasoon ja summattu yhteen. Ansaittu eläke on karttumaprosentin mukainen osuus ansioiden summasta.

1.1.3 Yrittäjäeläkelait YEL ja MYEL

Molemmissa järjestelmissä eläke on määrätty alusta alkaen vuoteen 2004 asti kultakin yrittäjätoimintajaksolta erikseen. Eläkkeen perusteena oleva työtulo on määrätty yrittäjätoimintajakson kaikkien vuosien työtulojen keskimääränä. Siten myös yrittäjäeläkejärjestelmissä eläke on matemaattisessa mielessä perustunut koko työuran ajalta laskettuun keskimääräiseen, aktiiviajan indeksillä tarkistettuun työtuloon.

1.1.4 Julkisen sektorin järjestelmät KVTEL ja VEL

Kuten edellä on todettu, julkisen sektorin eläkejärjestelmissä eläke määräytyi 1980 -luvun loppupuolelle asti loppupalkkatekniikalla (edellyttäen, että työura päättyi julkisen työ- tai palvelussuhteen päättymiseen). Ao. lakien voimaantulosta lähtien viimeisen julkisen sektorin työ- tai palvelussuhteen eläkepalkka on kuitenkin määrätty eri vuosina pääsääntöisesti samansisältöisillä laskusäännöillä kuin edellä on selostettu TEL -järjestelmän osalta.

2 Vuoden 2005 alusta voimaan tullut säännös

Vuoden 2005 alusta yksityisen sektorin palkansaajien eläkejärjestelmien (TEL, LEL, TaEL) säännöksiä eläkkeen määräytymisestä yhdenmukaistettiin ja vuoden 2007 alusta ao. eläkelait yhdistettiin TyEL -eläkelaiaksi (Työntekijän eläkelaki). Samanaikaisesti yrittäjäeläkejärjestelmien ja julkisen sektorin eläkejärjestelmien eläkkeenlaskenta yhdenmukaistettiin soveltuvien osien yksityisen sektorin palkansaajalakien kanssa.

Siten vuoden 2005 alusta lukien kaikissa eläkejärjestelmissä eläkkeenlaskennassa siirryttiin ns. vuositekniikkaan, jossa eläke periaatteessa määräytyy kunkin kalenterivuoden ansioista erikseen. Mitään eläkepalkkaa ei siis enää lasketa, vaan eläke perustuu koko työuran ajalta saatuihin ansioihin. Teknisesti eläkkeen laskenta tapahtuu siten kuin luvussa 1 on selostettu LEL- ja TaEL -järjestelmien osalta. Muutoksen yhteydessä aktiiviajan indeksiturvaa parannettiin.

3 Eläkkeeseen oikeuttavat ansiot ja aika

Eläkkeeseen oikeuttavaksi palvelusajaksi luettiin ennen vuotta 2005 kunkin työsuhteen tai yrittäjätoiminnan osalta aika 23 vuoden iän täyttämisestä 65 vuoden iän täyttämiseen. Vuoden 2005 eläkeuudistuksessa eläkettä kartuttavaa aikaa pidennettiin siten, että työansiot (palkat ja työtulot), jotka on ansaittu 18 vuoden iän ja 68 vuoden iän täyttämisen välillä, kartuttavat eläkettä.

SU/Arto Laesvuori
SU/Marjukka Hietaniemi

7.2.2011
20.2.2020 (päivitetty)

Palkaltaan ja kestoaltaan vähäiset työsuhteet eivät kuitenkaan kuulu eläketurvan piiriin, eivätkä ne siten kartuta eläkettä. TEL:n piiriin tulemisen ehtona oli, että työsuhte kesti vähintään kuukauden ja palkka ylitti 274,87 e/kk (vuoden 2011 indeksitasossa). Tätä lyhyemmät ja palkaltaan vähäisemmät yksityisen sektorin työsuhteet vakuutettiin TaEL:n piirissä. Kuitenkin, jos TaEL:n (tai LEL:n) piirissä ansaittu kalenterivuoden yhteenlaskettu palkkasumma jäi pienemmäksi kuin 867,24 e/v (vuoden 2011 indeksitasossa), ao. palkat eivät kartuttaneet eläkettä. Julkisella sektorilla hyvin lyhyet ja palkaltaan vähäisetkin työsuhteet ovat kartuttaneet eläkettä vuodesta 1998 lähtien. Vuoden 2007 alusta voimaan tullessa TyEL:ssä, jolla siis yhdistettiin TEL-, LEL- ja TaEL -eläkelait, on vakuuttamisvelvollisuudelle asetettu enää euromääräinen alaraja, joka on suuruudeltaan 52,49 euroa (vuoden 2011 indeksitasossa).

Jos yrittäjän (YEL) työtulo jää pienemmäksi kuin 6 896,69 e/vuosi (vuoden 2011 indeksitasossa) ja maatalousyrittäjän (MYEL) työtulo pienemmäksi kuin 3 448,34 e/vuosi (vuoden 2011 indeksitasossa), yritystoimintaa ei tarvitse vakuuttaa eikä siitä silloin kartu eläkettä.

Palkansaajilla eläkkeeseen oikeuttaviksi ansioiksi luetaan kaikki veron ennakonpidätyksen alaiset palkat ja luontoisedut, siis palkat ja palkkaan rinnastettavat erät, jotka maksetaan korvauksena työstä. Siten esimerkiksi työsuhteoption käyttämisestä syntyvää etua ei lueta eläkkeeseen oikeuttavaksi tuloksi. Mitään ylärajaa ei laeissa ole asetettu palkan määälle, joka otetaan huomioon eläkettä määrittäessä. Työansioista on kuitenkin vuosina 1996-2016 vähennetty työntekijäin työeläkevakuutusmaksun osuus eläkettä määrittäessä. Vuoden 2017 alusta työntekijän työeläkevakuutusmaksun vähentäminen eläkkeen perusteena olevasta palkasta lopetettiin.

Yrittäjille (YEL) vahvistetaan mm. yritystoiminnan laajuuden perusteella vuotuinen työtulo, jolle laissa on säädetty yläraja, jota korkeammaksi työtuloa ei vahvisteta (156 625 e/vuosi, vuoden 2011 indeksitasossa). Maatalousyrittäjille (MYEL) vahvistetaan vastaavasti mm. tilan pelto- ja metsähehtaarien perusteella vuotuinen työtulo, jolle enimmäismäärää laissa ei kuitenkaan ole asetettu.

4 Eläkkeen karttuminen muulta kuin työajalta

Työeläkettä karttuu työansioden lisäksi myös eräiltä palkattomilta ajoilta, joiden aikana vakuutettu on saanut laissa määriteltyjä sosiaali etuuksia. Lisäksi eläkettä karttuu myös työkyvyttömyyseläkkeisiin myönnettävältä tulevalta ajalta eli eläketapahtuman ja vanhuuseläkeiän väliseltä ajalta. Jos eläke päättyy ja uusi eläke myönnetään uusin perustein, myös eläke aika kartuttaa uutta eläkettä kuten tulevalta ajalta.

4.1 Säännökset ennen vuotta 2005

Eläkkeeseen liitettiin työeläkelisä, jos henkilö työuransa aikana oli saanut ansiosidonnaista työttömyyspäivärahaa, eläke- tai tapaturmavakuutuslakien mukaista kuntoutusrahaa tai aikuiskoulutustukea. Työeläkelisää laskettaessa em. etuuspäivistä otettiin huomioon 80 prosenttia. Työeläkelisän määrä saatiin kertomalla muutoin valmiiksi laskettu eläke kertoi-

SU/Arto Laesvuori
SU/Marjukka Hietaniemi

7.2.2011
20.2.2020 (päivitetty)

mella, jossa etuuspäivien määrä (kertaa 0,8) oli suhteutettu maksimaaliseen työuran pituuteen, josta oli vähennetty etuuspäivien määrä.

Jos henkilö tuli työkyvyttömäksi työssä ollessaan tai viimeistään vuoden kuluessa työsuhteen päättymisestä, eläkkeeseen myönnettiin tuleva aika eläketapahtumasta 65 vuoden ikään. TEL:ssä ja julkisella sektorilla tulevalta ajalta eläkettä karttui eläkettä edeltävän viimeisen työsuhteen eläkepalkan perusteella. LEL:ssä ja TaEL:ssa tulevan ajan palkkana oli työuran keskiansio kalenterivuosilta, joina työntekijän palkka ylitti laissa säädetyn rajan (3468,70 e/vuosi 2011 indeksitasossa). Yrittäjäeläkkeissä tulevan ajan ansioperuste oli eläkettä edeltävän yritystoimintajakson keskimääräinen aktiiviajan indeksillä tarkistettu työtulo.

4.2 Säännökset vuodesta 2005 alkaen

Vuoden 2005 laeista poistettiin työeläkelisä, mutta eläkettä alkoi karttua vakuutetun työuransa aikana saamien, laeissa määrättyjen sosiaalietuuksien perusteena olleiden ansioiden perusteella, joista eläkettä laskettaessa otetaan etuudesta riippuen huomioon 65–117 prosenttia (55–121 prosenttia vuodesta 2020). Huomioon otettavien sosiaalietuuksien määrää lisättiin aikaisemmasta. Siten vuodesta 2005 alkaen eläkettä karttuu paitsi ansiosidonnaisilta työttömyysajoilta ja eräiltä kuntoutus- ja aikuiskoulutusajoilta, myös äitiys-, isyys- ja vanhempainraha- sekä sairauspäiväraha-ajoilta. Eläkkeeseen oikeuttavat myös alle kolmivuotiaan lapsen kotihoidon tukiajat sekä tutkintoon johtavat opiskeluajat. Viimeksi mainituista karttuva etuus lasketaan kiinteän ansioperusteen mukaan.

Vuoden 2005 eläkeuudistuksen jälkeen työkyvyttömyyseläkkeeseen myönnettävä tuleva aika lasketaan eläkkeen alkamisvuoden alusta 63 vuoden täyttämiseen asti. Ehtona tulevan ajan saamiseksi on, että vakuutetulla on eläkkeen alkamista edeltäneiltä 10 kalenterivuodelta yhteensä ansioita vähintään laissa määritellyn rajan verran (15 746,08 e vuoden 2011 indeksitasossa). Tulevan ajan palkka (e / kk) määrätään summaamalla palkkakertomella tarkistettut, eläketapahtumavuotta edeltävien viiden kalenterivuoden työansiot ja vakuutetun ao. aikana saamien sosiaalietuuksien ansioperusteet yhteen ja jakamalla summa 60:lla. Jos vakuutetulla ei ole lainkaan työansioita viiden vuoden tarkasteluaikana, hän ei saa eläkettä tulevalta ajalta.

Vuoden 2017 eläkeuudistuksessa alin eläkeikä nostetaan ensin 3 kuukaudella ikäluokitain/vuosi ja se sidotaan elinajan pitenemiseen vuonna 1965 ja sen jälkeen syntyneillä. Tulevan ajan pääteikä nousee vastaavasti. Jos ikäluokan alinta eläkeikää ei ole vahvistettu, tuleva aika lasketaan lähimmän ikäluokan vahvistettuun alimpaan vanhuuseläkeikään asti.